

TÓTH ÁLMOS

Szontagh Tamás geológus 1879. évi javaslata magyarországi „geopark” létesítésére

A szerző bemutatja, hogy a földtani természetvédelem eszméje már a 19. században is jelen volt hazánkban. A m. kir. Földtani Intézet geológusa, később aligazgatója, Szontagh Tamás a Magyar orvosok és természetvizsgálók 1879. évi, Budapesten tartott 20. nagygyűlésén „A természeti remekek óvása, gondozása, fenntartása érdekében, jelesen a somoskői bazalt oszlopkúpra vonatkozólag” címmel javaslatot terjesztett elő. A javaslat az első magyar erdőtörvény évében, a Yellowstone-parki természetvédelmi terület megalakítása után alig hét esztendővel született. Ez a gondolat a maga nemében az elsők között van, mint hazai földtani objektum védelmére vonatkozó, nagy nyilvánosság előtt megfogalmazott javaslat.

Geoparknak olyan – bizonyos mértékig jogi értelemben is megkülönböztetett – területeket neveznek, ahol nagy tudományos jelentőségű és különleges esztétikai értékű földtani (geológiai), felszínalaktani (geomorfológiai) értékekkel rendelkező tereptárgyak (szikla, kibúvás, őslény stb.) vannak. Ezek egyben az ún. geoturizmus (ezen értékeket megismerni kívánó utazás-kirándulás) vonzási pontjai. További feladatuk az oktatás, továbbképzés, s az általános megismerési vágy helyi kielégítése. A geopark tulajdonképpen a környezetvédelem speciális esete, a „progeo” (azaz a geológiáért, a földtani természetért) gondolat szülötte. Az alcímben a geopark fogalmat idézőjelbe raktam, hisz’ a 19. században e kifejezés még nem, de a fogalom létezett.

Az elmúlt bő két évtizedben mondhatnánk, hogy hazánkban is polgárjogot nyert a környezet védelme, felelősségünk a természetért, a jövő nemzedékekért gondolat-együttes, egyszóval az ökológiai gondolkodás. E gondolat hazai múltját illetően R. VÁRKONYI ÁGNES-re hivatkozunk, aki a következőket írta. *„Magyarországon a természetvédők önmaguk múltját keresve nem tekintenek a XIX. századnál messzebbre vissza. Pedig a magyar történettudomány, a néprajz, a tudomány- és technikátörténet hatalmas anyagot tárt fel már, s csak új látásmódra lenne szükség, hogy megtaláljuk ezekben a már régen az asztalunkon fekvő dokumentumokban az ökológiai gondolkodás különböző lenyomatait is.”* A földtani természetvédelem gondolatkörét tekintve e visszatekintés általában még a 20. század elejéig sem terjed.

Pedig 19. századi szakmai elődeink, illetve szakmai elődszervezeteink közül volt személy s a 20. század elején volt szervezet is, aki/amely világosan látta, s nemcsak látta, de hirdette is a földtani környezet szépségét, esztétikai-oktatási hasznosságát, s „ritkaságai” megmentése szükségének gondolatát. Ez tehát progeo-gondolat volt, ha e kifejezést még nem is ismerték ősünk. S nemcsak hirdették, de tettek is érte, ha átütő siker nem is követte munkájukat.

Aki tett érte: SZONTAGH TAMÁS geológus, később a magyar királyi Földtani Intézet aligazgatója, a Magyarhoni Földtani Társulat elnöke. S aztán, nyilván mert megelőzte korát, s mert az általános (globális) politikai helyzet sem kedvezett az ilyen gondolatoknak, évtizedekre elfelejtődött.

Bár 1990 után, amikor Szontaghot szinte újra felfedezték s mintegy 20 nyomtatott írás mutatja be személyét s szakmai életét, ezek a pro-geo gondolkört nem érintik. A szakma egy része pedig e gondolat születését CHOLNOKY JENŐHÖZ, a legendás geográfushoz kapcsolja. Hangsúlyozni kell, hogy LÁSZLÓ GÁBOR, a Magyarhoni Földtani Társulat 1937. február 3-án tartott közgyűlésén elmondott megemlékezésében¹ az 1913. évi továbbképző tanfolyam kapcsán említi, hogy a természeti ritkaságok védelmének gondolatát Szontagh vetette fel „*még tudományos pályája elején*”.

Szontagh Tamás a magyar geológia későn érő nagyja. 1871-1878. között mezőgazdasággal foglalkozott. 1878-ban beiratkozott a budapesti tudományegyetemre. 1880-1886 között a budapesti tudományegyetem Mineralógiai és petrográfiai intézetének tanársegéde, SZABÓ JÓZSEF professzornak, a „*magyar geológia atyjának*” egyik „szárnysegéde”. 1886-1889 között magángeológus. 1889-től nyugdíjba vonulásáig a m. kir. Földtani Intézet szolgálatában dolgozik. 1892-től előrelép: „*osztálygeológus*”, s ez évtől a Magyarhoni Földtani Társulat tagja. 1884-1885 között az Intézet munkatársaként részt vett a „*Hazánk*” c. lap szerkesztésében, ahol a bányászati és geológiai rovat vezetője volt. 1897-ben tanácsosi címet kapott. 1897-1908-ban az agrogeológiai osztály vezetője. Az 1902-1903 években a földművelési miniszter megbízásából a Fertő-tó geológiai és hidrológiai viszonyait tanulmányozó bizottság elnöke. 1905-ben főgeológusi címet kapott. 1907-1908-ban mb. igazgató. 1908-ban „*A budai várhegyi alagút hidrogeológiai viszonyait*” tanulmányozó bizottság elnöke. 1909-ben „*Hidrogeológiai megfigyelések*” c. alapvető írása jelenik meg. 1909-ben a Földtani Intézet igazgatója, 1910-ben a társulat alelnökévé választják. 1914-ben jelent meg „*Ásványos-vízű forrásokon végzett hidrogeológiai és fizikochemiai megfigyelések eredményei*” c. írása. „*Nem elhanyagolható szerepe volt abban, hogy a századfordulót követően Budapest világhírű fürdőváros lett*” (MOSONI DÓRA: Szontagh Pál, 1996). [Nemzetközi kitekintés: 1915. A gyógyhelyek törvényes védelme az oroszbirodalomban. (Magyar Balneológiai Értesítő).] 1916-ban a magyarhoni Földtani Társulat elnökévé választják, 1916-ban és 1917-ben a MTA által szervezett szerbiai geológiai expedíciót vezette. 1916-ban elsőként ad (írásos) hírt a „*bakonyi*” (pontos helye nem ismert) bauxitról, az elemzési adatokat is közli. 1919-ben „*Magyarország mesterséges vízellátásáról*” ír, 1923-ban a m. kir. Földtani Intézet igazgatójává nevezik ki. Közben udvari tanácsos címet kap. 1924-ben nyugdíjba vonul és Révfülöpre költözik. 1928-ban A Hidrológiai Közlöny hasábjain ismerteti Magyarország termál-kútjait.

Kiváló érzéke volt a gyakorlati kérdések (vízellátás, balneológia, bányaföldtan) megoldására. De kiemelkedő szervező is volt. Az ország legrégebb tudományos-társadalmi szervezetének, a Magyarhoni Földtani Társulatnak több cikluson át elnöke, a Társulat Hidrológiai Szakosztályának (ma Magyar Hidrológiai Társaság) egyik megalapítója. Szakirodalmi munkássága volumenét jelzi 82, nyomtatásban megjelent tanulmánya.

Tudományos és társadalmi szervezetekben is kiemelkedő szerepet vitt. Tagja, sőt vezetőségi tagja volt a Királyi Magyar Természettudományi Társulatnak, az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesületnek, az Országos Balneológiai Egyesületnek, a Magyar Földrajzi Társaságnak, a Tisza István Tudományos Társaságnak (Debrecen), a Magyar Mérnökök és Építészek Nemzeti Szövetségének. A Társadalmi Egyesületek Szövetségének (TESZ) pedig örökös alelnökévé választották. 1918-ban az „*Országos Központi Árvízsgáló Bizottság*” elnöke. Emellett az „*Országos Középítési Tanács*” elnöke, a „*Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája*” ügyvivő alelnöke, 1919-ben a „*Felvidéki Liga*” elnöke. Nyugdíjasként a „*Révfülöpi Fürdő- és Partszépítő Egyesület*” alapító tagja, majd több éven át elnöke.

Szontaghtban kell látnunk tulajdonképpen az első magyar, mai nevén „*környezet-geológust*”. A Földtani Intézet 1894-ről való jelentése, BÖCKH JÁNOS igazgató tollából, ezt írja: „*A [Budapest] VIII. ker. m. kir. kultúr-mérnöki hivatal megkeresése folyományaként dr. Szontagh Tamás m. kir. osz-*

¹ László Gábor. Iglói Szontagh Tamás emlékezete. Földtani Közlöny LXVII. kötet. 1-3. füzet.

tálygeológus, a soroksári Dunaág vízének, illetőleg az ottani talaj-vizeknek, a Dunaág mellett lévő petróleumfinomítók által állítólag történendő megfertőzése ügyében geológiai szempontból helyszíni vizsgálatot foganatosított...”

Szontagh első, témába vágó javaslatát 28 évesen, egyetemi hallgatóként 1879-ben tette. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók XX., Budapesten tartott Nagygyűlésén javaslatot terjesztett elő „A természeti remekek óvása, gondozása, fenntartása érdekében, jelesen a somoskői bazalt oszlop-kúpra vonatkozólag.” A Nagygyűlés anyagai 1880-ban a szervezet kiadványaként nyomtatásban² is megjelentek. Szontagh előterjesztéséből világos, hogy javaslatát konkrétsága mellett általánosságban [is] gondolja. Azt írja ui., hogy „csakis a műemlék érdekében történik valami, míg a természet remekei a legkisebb figyelemben sem részesülnek”. Kifejezi reményét, hogy a nagygyűlés, amelyet a kor legrégebbi természettudományi egyesülete rendezett, s jeles állam- s szakférfiak látogatják, javaslatát meghallgatja s első ízben az államot, másrészt az ottani közbirtokosságot „ügyiratilag megkérni és felszólítani, még [a védelem érdekében] e gyűlés alatt kegyeskedjék.” Ez – minden kétséget kizáróan – a 20. századvégi progeo-gondolat majdnem teljes vértetben való korai megjelenése.

Más írásaiban is megjelenik e gondolat. A Földtani Intézet 1893. évről szóló jelentésében „Bajor- és szászországi utazási jegyzetek” címen írja: a bajorországi „Fichtel-hegység természeti szépségeiről, remek³ szikla-csoportjairól és szép kirándulás-helyeiről, amelyek igen lelkiismeretesen gondoztatnak, a gránit kőfejtőkbe tett kirándulásom alkalmával győződtem meg. Az itteni élelmes és intelligens emberek figyelme mindenre kiterjed, okosan kihasználják, a mit a természet hasznosat nyújt s vidék [nyilván védik! T.Á.], azt a mi a hegységeket érdekessé és széppé teszi. Még a világító moh [...] szedés is szigorúan tiltva van.” Tehát a mai progeo-, sőt a geoturizmus-gondolat lényege is egyértelműen fölismerhető.

A földtani környezet legerőteljesebb használója, ha tetszik, potenciális tönkretévője a bányászat. A bányaterületek erdőállományát is védő erdőtörvény, valamint a földtani képződmények védelmének jelzett gondolata, természetszerűleg módosult formában, a bányászati szakemberek körében is hatott. „A Bánya” c. folyóirat 1909. május 23-i száma anonim írása javasolja, hogy „a bányászat és kohászat történelmi emlékeinek fenntartása minden esetben szükségessé tenné [...] hogy] az ált. bányatörvény 18. §-a alá tartozó kivett helyek közé soroztassanak.” A cikkíró szerint „A bányászat emlékei a bánya-hatóság állandó felügyelete alá volnának helyezhetők...”

Gondolatainak, javaslatának újabb megjelenése az igazságügyi és közigazgatási tisztviselők részére rendezett 1913. évi III. jog- és államtudományi továbbképző tanfolyamon tartott előadása „A természeti ritkaságok és szépségek védelme, gondozása. Nemzeti park” címmel. (Megjelent: 1914). Lábjegyzetben utal saját 1879/1880. évi javaslatára. Előadásában számos védendő objektumot sorol, közülük néhány: a badacsonyszentgyörgyi bazaltorgona, a parajdi sósziklák, a tordai hasadék, a verespataki Csetátye-hegy római bánya-üregeivel, a vörösvágási opálbánya, a kalugyeri dagadóforrás, „lápos területeink még megmaradt része”.

Kiemelésre méltó, hogy gondolatai mennyire modernnek, mondhatnám huszadik század végiek. Mindenesetre előrelátóak. A hosszú előadásból természetesen csak részleteket idézhetünk. „A mostani ridegen számító s az anyagiakat idegesen és önzőn kihasználó élet, különösen nálunk, nem törődik azzal, hogy a természetben miként miképpen pusztít és rombol. Nem gondol a jövővel és az utánunk következő nemzedékekkel. Mohón üritjük ki a természet gazdag s sokoldalú élettárát.” „Nem gondolunk azzal, hogy a föld termőképessége fogyóban van, hogy a letarolt, meg nem újított erdők területei nagy részben elkarsztosodnak, éghajlatunkat megváltoztathatják s a pusztító vízáradásokat segíthetik elő...” Elmondja, hogy DARÁNYI IGNÁC egykori földművelésügyi miniszter „idejében

² A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1879. [...] Budapesten tartott XX. Nagygyűlésének Történeti Vázlata és Munkálatai. Nyomatott a Magyar Királyi Egyetemi Nyomda Könyvnyomdájában, Budapest, 1880.

³ A remek jelzőt használja főnévi alakban, többes számban (remekek) 1880. évi javaslatában, tulajdonképpen a mai ritkaságok értelemben.

és megbízásából, 1909-ben Kaán Károly akkori m. kir. erdőtanácsos, a m.kir. földművelésügyi minisztérium kiadványainak sorozatában a természeti emlékek fenntartásáról részletesen és behatóan írt. A miniszter rendeletére az adatgyűjtés is megindult.” „De azért – teszi hozzá – ez irányban mai napig, tudunkkal semmi érdemleges lépés nem történt.” Előadását így fejezi be: „Nemzetünk legelső munkásaihoz van szerencsém szólani. Meg vagyok győződve, hogy fogékony szívekre találtam, olyan egyénekre és hazafiakra, akik az örök természet szépségeinek, ritkaságainak és emlékeinek megmenntését, védelmét és gondozását igazi érdeklődéssel és az ügghöz méltó erélyességgel és kitartással karolják majd fel.”

S hogy nem csak Szontaghban magában volt meg a szándék a geológiai értékek („ritkaságok”) védelmére, egyértelműen jelzi, hogy a Magyarhoni Földtani Társulat 1912. november 6.-i választmányi ülésének határozata alapján megalakult a „geológiai ritkaságok megvédésére” egy bizottság. Vezetője Szontagh Tamás társulati másodelnök, tagjai: LÓCZY LAJOS, SCHAFARZIK FERENC és PAPP KÁROLY. Mindhárman a magyar földtan kiválóságai.

Jelen írás szerzője 10 évvel ezelőtt kísérletet tett⁴ a földtan, illetve a környezet-védelem képviselőinek figyelmét fölhívni Szontagh röviden bemutatott szerepére, sőt Szontagh-díj miniszteri kitüntetésre is javaslatot tett. A javaslat azonban a minisztériumi berkekben „elveszett”. De Szontagh gondolata ezután sem vált a szakmai közismeret részévé. A Magyar Tudományos Akadémia a Magyar Tudomány Napja alkalmából 2010. novemberében a Magyar ProGeo Egyesülettel közös kiemelt előadást szervezett, hol jelen sorok írója ismertette Szontagh Tamás szakmai életét s vonatkozó javaslatait.

Szontagh 1879. évi javaslata, mely szerint a „földtani remekek” óvandók, mindössze hét évvel követte az USA-béli Yellowstone-park megalapítását, amely az első között van a világon a maga nemében. Születésének 160. éve (2011) további kiváló alkalmat adhat annak a más téren ismert (de nem eléggé hirdetett) ténynek a fölmutatására, hogy a magyar 19. század, főleg annak Kiegyezés utáni szakasza, legalábbis szellemiekben, nem sokban maradt el a nyugati fejlődési fővonulattól e téren sem.

A szerző címe:

Tóth Álmos ny. főgeológus, a Magyarhoni Földtani Társulat Tudománytörténeti Szakosztályának elnöke.
tothalmos@freemail.hu

⁴ Tóth Álmos: 150 éve született a hazai természetvédelem apostola iglói Szontagh Tamás geológus. Földtani Kutatás 2001. évi 3. száma